

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ, ЯК СКЛАДОВІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Боднарчук О.І.

(старший викладач кафедри господарського права та процесу Університету державної фіскальної служби України)

Анотація. У статті розглядається становлення прав дитини, які є складовою прав людини. Особливості поняття та класифікації прав дитини на думку вітчизняних та міжнародних науковців.

Ключові слова: права дитини, Конвенція, захист прав дитини, класифікація прав дитини.

Аннотация. В статье рассматривается становление прав ребенка, которые являются составной частью прав человека. Особенности понятия и классификации прав ребенка по мнению отечественных и международных ученых.

Ключевые слова: права ребенка, Конвенция, защита прав ребенка, классификация прав ребенка.

Summary. In the article the formation of children's rights, which are part of human rights concepts and classification features of children's rights according to domestic and international scholars.

Key words: rights of the Child, the Convention, the protection of children's rights, children's rights classification.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Діти – сама уразлива частина суспільства, яку потрібно захищати та опікати державою. В свою чергу, права дітей – це не тільки законодавство, це і середовище, і умови, в яких діти живуть. Гарантом прав дитини є держава, родина та середовище, в якому дитина перебуває, також служби, які здійснюють догляд за дітьми. Адже держава повинна передбачати та протистояти негативним наслідкам в результаті різних соціальних змін, через соціальний захист прав дитини. Тому це питання вимагає більш детального вивчення і вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Необхідно зазначити, що вивчення даної теми присвячені роботи таких авторів: Астахов В.І., Войцехівська Ю.А., Гусев А.Д., Котляр І.І., Костіна І.В., Павлова Н.В., Панов М.І., Скакун О.Ф., Сліпущко О.М., Цибуліна І.В.

Виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проблема захисту прав дитини є актуальною, особливо сьогодні, попри військові події та економічні негаразди в країні.

Не зважаючи на досить велику кількість документів, що забезпечують юридичну підтримку дитинства в Україні, діти продовжують залишатися однією з найменш захищених категорій населення, тому захистити і зберегти дитинство головна передумова стійкого економічного і соціального розвитку будь-якої країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою написання статті є дослідження та аналіз поняття та класифікації прав дитини в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що права дитини почали усвідомлюватися й чітко визначатися лише у ХХ столітті. Людство пройшло довгий шлях, щоб усвідомити, визнати й сформулювати права дитини, як невід'ємну частину суспільного життя.

Процес виділення прав дитини в особливу сферу людської пізнавальної і суспільної діяльності почався через кілька сторіч з часу введення поняття «права людини».

Спонукальними причинами стали кілька обставин.

На думку Н.В. Павлової, «з часу прийняття Загальної декларації прав людини розвиток концепції відбувався у таких напрямках: 1) тлумачення принципів, основних для концепції прав людини; 2) деталізація й конкретизація фундаментальних прав і свобод та їх регламентація стосовно окремих соціальних груп; 3) створення інституту міжнародного захисту прав людини» [1].

Тому, визначне місце відведено поняттю захисту прав дитини.

Розглядаючи саме визначення, насамперед доцільно зрозуміти зміст понять «право», «права людини» та «права дитини». Ці терміни широко використовуються, але розмежування між цими поняттями не прослідковується.

Варто зазначити, що поняття «право» вживається в гегелівській філософії права в наступних основних значеннях: право як воля (ідея права); право як визначена ступінь і форма волі (особливе право); право як закон (позитивне право) [2, с. 268].

Так, О.М. Сліпушко розглядає «право» як основний спосіб здійснення політичної влади, регулювання суспільних відносин за допомогою системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), які уособлюють волю, інтереси, потреби соціальних суб'єктів і є регулятором суспільних відносин [3, с. 196].

Також, В.І. Астахов та М.І. Панов формулюють «право» як одну з нормативних систем, яка регулює відносини в суспільстві, дії й поведінку людей, функціональних об'єднань і державних органів [4, с. 45].

Доречно відмітити, що у Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що «право» – це інтереси певної соціальної групи, які спираються на закон, релігійні постулати, давні звичаї тощо [5, с. 917].

У Тлумачному словнику російської мови «право» визначається як сукупність встановлених та охоронюваних державною владою норм та правил, які регулюють відносини людей в суспільстві [6].

Отже, «право» у єдності своїх функцій виступає найважливішою властивістю буття людини та дитини.

Тому, на думку Е.В. Костіна, для з'ясування змісту понять «захист прав людини» та «захист прав дитини», необхідно, насамперед, розкрити сутність понять «права людини» та «права дитини». Так, «права людини – це визнана міжнародним правом сукупність встановлених та охоронюваних державою норм та правил для забезпечення людині прав на вільне життя та розвиток; захист громадянських, економічних, культурних прав і політичних свобод з боку держави, судових органів та громадських організацій» [7].

У Тлумачному словнику російської мови визначаються права людини як можливості забезпечені законом мати, користуватися й розпоряджатися соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами у встановлених законом межах [6].

Зокрема, Ю.А. Войцехівська поєднує права людини та права дітей, зазначаючи, що для цієї категорії суб'єктів значна частина основних прав людини змістовно нічим не відрізняється від прав дітей [8, с. 28].

Звичайно, що для розкриття сутності поняття права дитини необхідно зазначити, що права дитини є складовою прав людини. Все ж таки Конвенція про права дитини більш чітко формулює права дитини, пристосовує закон до потреб дітей, забезпечує дитині право на захист у тих межах, в яких не забезпечує прав дорослих. Так, під правами дитини мали на увазі чітко окреслені, встановлені принципи, положення, закони, які регулюють її життєдіяльність у суспільстві. У міжнародних документах, зокрема у Конвенції ООН про права дитини, яку підписала й Україна, закріплено лише перелік прав дитини, а саме визначення відсутнє [7].

І.В. Цибуліна пропонує розуміння права дитини як специфічну складову прав людини, що передбачає визнані міжнародним правом норми забезпечення дитині морально-соціальних прав на життя та здоровий розвиток, на безпеку, гідність, індивідуальність, свободу і захист з боку держави [9].

Права дитини С. Гавраш формулює як те, що їй гарантує держава, тобто допомога дорослих у розвитку та самореалізації [10].

Разом з тим, О.Ф. Скакун вважає, що система прав дитини є складовою прав людини і дає визначення поняття права дитини. Так, на думку вченої, права дитини – це

можливості (свободи) дитини, необхідні для їх існування, виховання та розвитку. Численні права дитини збігаються з правами людини (право на життя, ім'я, отримання громадянства, вільне висловлювання думки тощо) [11, с. 201].

Але Е.В. Костіна вважає за необхідне дати власне визначення поняття «права дитини». Отже, права дитини – це специфічні потреби та інтереси особливої соціально-демографічної, найбільш незахищеної та уразливої групи населення із соціальною і психологічною незрілістю, особливим психологічним сприйняттям навколишнього середовища, які необхідні для їх існування, виховання та розвитку [7].

Ми пропонуємо таке визначення: «права дитини» – це певні специфічні потреби та можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування, розвитку та досягнення зрілості.

В свою чергу в Україні на конституційному рівні закріплено права дитини. Конституція проголошує рівність прав дітей, охорону дитинства, заборону насильства над дитиною та її експлуатацію, право на життя, захист та допомогу держави дитині, позбавленій сімейного оточення, право на освіту [12].

Також існує міркування класифікації прав дитини у міжнародних науковців.

Відповідно, Р.А. Мюллерсон поділяє права дитини на цивільні та політичні. Цивільні права визначає як права і свободи, які належать дитині як члену громадянського суспільства, а політичні права – це, як правило, права тільки громадян цієї держави. Абсолютної межі між цивільними і політичними правами не існує [13, с. 53].

Т. Хаммарбер [14, с. 31] та М.С. Пейс [15, с. 72] поділяють права дитини на: забезпечення (provision) – права, які забезпечують задоволення основних потреб дитини (право на освіту, на відпочинок і дозвілля); захист (protection) – права, які гарантують захист від негативного впливу на дитину з боку суспільства, сім'ї (захист від економічної та сексуальної експлуатації, від психологічного й фізичного насилля, жорстокого поводження); участь (participation) – права дитини на самостійні дії та участь у громадському житті (право на вільне висловлювання своїх поглядів з усіх питань стосовно дітей).

Взагалі, існує багато варіантів щодо визначення сутності та класифікації прав дитини.

Так, І.І. Котляр розглядає права дитини у системі прав людини та вважає, що права дитини самостійні, навіть первинні в структурі прав людини. Він називає такий підхід не науковим, а крайністю, в основі якої лежить абсолютизація факту більшої уваги держави до проблем прав дитини, ніж до прав людини, та відсутність наукової концепції [16, с. 154].

А.Д. Гусев вважає, що у повсякденному житті для більшості дітей велике значення мають дві найбільш великі групи прав, що стосуються життєдіяльності дітей. Це, насамперед, особисті права. До їх числа належать право на життя, на проживання у своїй родині, на ім'я, на щастя, на безпечне існування без експлуатації або недбалого ставлення, на захист від жорстокості, знущань і несправедливого ставлення, на вільне вираження своєї думки, на громадянство та ін. Друга група прав – соціально-культурні права. До них належать права на освіту, на здоров'я, на доступ до культурних цінностей тощо. Ядром цієї групи прав може бути право на розвиток інтелектуальний, психологічний, фізичний, розумовий тощо [17, с. 158].

Погоджуючись із авторами, які не розглядають наявність у дітей економічних прав, Е.В. Костіна, вважає, що в будь-якому нормальному суспільстві дитини повинна жити в родині. Тому багато своїх прав вона може реалізувати через батьків, у тому числі і таке важливе право, як право власності [7].

Так, міжнародне право проголошує деякі специфічні дитячі громадські права – на ім'я, на реєстрацію про народження, на набуття громадянства з моменту народження. Ім'я дитині обирають батьки у момент реєстрації немовляти, але змінити його згодом самочинно вони не можуть. Кожна дитина здатна формулювати власні погляди, має бути

забезпечена можливістю вільно висловлювати погляди з усіх питань, які стосуються власне дитини. З цією метою їй надається право бути заслуханою у ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду безпосередньо або через представника [18].

Отже, кожна дитини індивідуалізується за різними ознаками: правовими і фактичними, вродженими і набутими. У Конвенції про права дитини [18] до таких ознак відносить: ім'я, громадянство, сімейні зв'язки. Дитина індивідуальна за її родинною належністю. Вона має право, за будь-яких умов, на збереження своїх зв'язків з родичами за походженням, однак правовими засобами забезпечується збереження прав дитини на сімейні зв'язки лише з найближчими родичами: батьком, матір'ю, дідусем, бабусяю, братами та сестрами тощо.

Індивідуальність дитини визначають також і рідна мова, етнічне походження, належність до певної релігії та культури і навіть зовнішній вигляд. Дитина має гарантоване право зберігати та примножувати свою індивідуальність [7].

Адже, основними правами дитини на основі Конвенції про права дитини [18] є: право на життя, виживання та здоровий розвиток; право на збереження своєї індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я і сімейні зв'язки; право на свободу особистості, свободу думки, совісті і релігії. Це право включає в себе свободу висловлювати свою думку в усній чи письмовій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини; право на захист від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, експлуатації, образи, недбалого чи брутального поведіння як з боку батьків, так і законних опікунів чи будь-якого іншого особи, яка турбується про дитину; право дитини, яка позбавлена сімейного оточення, на особливий захист і допомогу, що надається державою; право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку.

Аналізуючи права дитини, зазначений вище науковець Е.В. Костіна, вважає що доцільно згрупувати у чотири групи: індивідуальні (громадянські, приватні) права. До яких відносяться: право на ім'я та громадянство (ст. 7), право на самотність (ст. 8), право на життя, виживання та розвиток (ст. 6) і принципи недискримінації (ст. 2), заборона тортур (ст. 37), право на захист від фізичного насильства (ст. 19, 34), право на захист від свавільного арешту (ст. 37, 40), право на захист особистого життя (ст. 16) тощо. Сімейні права, до них належать: право дитини на виховання у сімейному оточенні та альтернативний догляд, а саме: батьківський догляд (ст. 5); возз'єднання сім'ї (ст. 10); право на отримання допомоги від держави на утримання (ст. 27) тощо. Соціально-культурні права, до них слід віднести: право на освіту (ст. 28, 29), право на охорону здоров'я (ст. 24), право на соціальне забезпечення (ст. 26), право на відпочинок і дозвілля, розважальні заходи, культурну та творчу діяльність (ст. 31). Разом з тим, потрібно відзначити, що кожна дитина у суспільстві потребує захисту своїх прав. У результаті пониженої уваги прав та не забезпечення їх відповідного дотримання формується ще одна група прав, а саме: права дітей з особливими потребами. До них належать права дітей-біженців (ст. 22); права дітей у збройних конфліктах (ст. 38); права дітей, які вступили у конфлікт із законом (ст. 40); права дітей, які живуть на вулиці тощо [7].

Права дітей – це не тільки законодавство, це і середовище, і умови, в яких діти живуть. Гарантом прав дитини є держава, родина та середовище, в якому дитина перебуває, також служби, які здійснюють догляд за дітьми. Адже держава повинна передбачати та протистояти негативним наслідкам в результаті різних соціальних змін, через соціальний захист прав дитини. Тому можна зазначити, що усі права універсальні та взаємопов'язані між собою, а соціальний захист прав дитини є складовою цих прав.

Висновки. Отже, із вищезазначеного можна зробити висновок, що не дивлячись на те, що дитина наділена тими ж правами, що і доросла людина, але у зв'язку із недостатнім фізичним та психічним розвитком, моральною та духовною незрілістю вона має бути забезпечена особливим захистом з боку держави. Адже, права дитини починаються з прав

людини. На підставі проведеного дослідження ми пропонуємо таку класифікацію прав дитини:

- приватні права;
- сімейні права;
- соціально-культурні права;
- особливі права.

Та надаємо визначення поняття «права дитини», як певні специфічні потреби та можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування, розвитку та досягнення зрілості.

Список використаних джерел

1. Павлова Л. В. Современная концепция прав и свобод человека и ее трактовка Всеобщей декларации прав человека [Електронний ресурс] / Л.В. Павлова // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – № 5. – С. – 9. – Режим доступа : <http://www.evolutio.info/content/view/249/49>.
2. Гегель Философия права. Сочинения [Електронний ресурс] / Гегель // М.: Изд-во «Мысль». – 1990. – 268 с.
3. Сліпушко О. М. Політичний і фінансово-економічний словник / О.М. Сліпушко // К.: Вид-во «Криниця». – 1999. – 387 с.
4. Астахова В. І., Панова М. І. Політологічний словник / В.І. Астахова, М.І. Панова // Х.: «Прапор». – 1997. – 199 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2001. – 1440 с.
6. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [http:// www.vedu.ru](http://www.vedu.ru).
7. Костіна Е. В. Сутність основних детермінантів адміністративно-правового захисту прав дитини [Електронний ресурс] / Е.В. Костіна // Митна справа. – 2012. – № 1(79). – Частина 2. – Книга 1. – С. 116–121.
8. Войцеховська Ю. А. Права дитини в контексті прав людини [Електронний ресурс] / Ю.А. Войцеховська // Правовий статус особи: стан, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. – К.: АПСВ. – 1998. – Ч. 2. – С. 27–30. – Режим доступа : http://www.kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/13.pdf.
9. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Державні механізми управління» / І.В. Цибуліна. – Х., 2006. – 19 с.
10. Гавриш С. Права і свободи дитини / С. Гавриш // Х. : 2001. – 123 с.
11. Скакун О. Ф. Теория государства и права : [учебник для вузов] / О.Ф. Скакун // Х.: Консум. – 2000. – 704 с.
12. Конституція України : Закон України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
13. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р.А. Мюллерсон // М.: Юридическая литература. – 1991. – 53 с. – Режим доступа : <http://www.lawlibrary.ru/izdanie9451.html>.
14. Хаммарберг Т. Конвенція ООН про права дитини – і як змусити його працювати / Т. Хаммарберг // Права Людини Щокварталу. – 1990. – 100 с.
15. Pais M. S. Конвенції ООН про права дитини / M.S. Pais // Вісник Прав Людини, 91/2. У Конвенції про права дитини. ООН. Нью-Йорк. – 1992. – С. 72–73.
16. Котляр И. И. Права человека: Учебн. пособ. / Под ред. И.И. Котляр. – Минск. – 2002. – 256 с.
17. Гусев А. Д. Права человека: Учебн. пособ. / А.Д. Гусев, Я.С. Яскевич, Ю.Ю. Гафарова и др. / Под общ. ред. А.Д. Гусева и Я.С. Яскевича. – Минск. – 2002. – 304 с.
18. Конвенція ООН про права дитини, видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні [Електронний ресурс]. – Київ, 2006. – 32 с. – Режим доступа : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/syow/995021>.

ПРАВО НА ЖИТТЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Вангородська Г.

(член Київської організації Асоціації українських правників, юрист)

Анотація. В статті досліджуються питання пов'язані з проблемами реалізації прав людини та їх обмежень, зокрема права на переривання вагітності. Наводиться загальне визначення поняття «право на життя» та їх характеристика. Досліджено, що не підлягає обмеженню право жінки і в цілях захисту прав